

Зміст

Частина перша. Син

1. Вісточка	13
2. Вулиця	20
3. Оринин	26
4. Храм	29

Частина друга. Чоловік

5. Знахарка	53
6. Павлик	66
7. Крутити Сонце	74
8. Святого Миколая	93
9. Паска	102
10. Діди, як парубки	115
11. Друга світова	128
12. Повернення	136
13. Свайба	139
14. «Та слава Богу хоч живі!»	156

15. Брання — загальносільська традиція	166
16. Мати Орина	172

Частина третя. Дід

17. Рибалка з дідом Дем'яном	181
18. Заганяння худобини на ніч	188
19. Трелювання	192
20. Слянка	199
21. Мазання	206
22. Терентій Вовк	215
23. Золота пора	228
24. Сімнею на ставки	234
25. Ініціяція козіяра	240

Книжку присвячую моєму Папкові. Він у мене дуже строгий і закальонний життя чоловік, що держе на своїх плечіх усю нашу родину — од минулого й онтуди, гайлеле, вперед у майбутнє, куди тіки є сил око кинути.

— Привіт, Па.

— Здоров був.

— Як твої діла?

— Та по-маленьку.

— Я тебе люблю, Па.

— Е! Та не тількиокай лишнього! Лучче ділом займися.

Па, зайнявсь. Рішив, що нашою степенністю треба ділиця з людьми.

1 Вісточка

Сиза дворічна солома на стрісі місцями вже взялася мохом. І хоть можна було вже тричі посіяти жита та й підлатати ті куски, щоб люди не тикали пальцями, та Козики не спішили.

Микола Степанович вобщє періодічески любив називать її «моя черственька буханочка». Катерина Хведорівна злилась і кожен раз бурмотіла шось під носа, кожен божий раз. Бо думала, шо то він її кривля так.

Та всіравно удівительной сили родина — ні разу не чули сусіди, щоб вони там горшки побили чи ще чого поінтіресніш.

А як городи порають, то вечно в них під лопату дискусія — то «імперіалізм чи народовладіє», то «промишленна революція в житні обичного чоловіка». Та вони ж і сімня вчена. По чотири класи покончали, письменні.

І як то їх Орину судьба повернула?

Вона жила з батьками, бо Ягила Куплуваського свого рівно сім місяців, як на війну провела. І году в них не пожив у приймах. Занесла судьба-злодейка.

Ходять разговори селом уже третій базарь, шо получила Орина ізвіщеніє, та нікому не розказує. Даж батькам не сказала. Тіки Оксанці Готвянській збовтнула на паперті, шо вісточка прийшла.

«Та як сообщила, то аж лица на ній не стало, а глаза, глазіщі — на мокрому місці. Як два Йонинкових ставки в половоддя, не менш».

Ніхто не перепитував, та всі понімали. Не вернецця Ягило її вже ніколи, наведено. І ніхто не поведе її катацця з Гриценкової гори на санках. А як руки померзнуть, то нікому буде взяти їх у свої ручищі й хекати — аж допоки його чорні брови не покриються сизим інеєм. І вони вдвох сміятимуться.

Ні з ким у весняній діброві збирати пролісків повні обхвати в Гавронцях. Шоб потом іти по Шляху, схиливши голову йому на плече, і дивицця то на букет, то в його очі. І не понімати, шо синіше синього.

Нікого стрічати з косовиці край села з глечиком свіжого молока та кушматом паляниці. І щосили обіймати, вдихати. Заверти, щоб не спугнуть чувство, як полохану диво-птицю, цвіт папороті, шо наконец-то стрівся. І радіти моменту.

Як ото казала Оринина баба, Марія Ломачиха: «Жизнь отак возьме і шось миршаве тобі й підсуне. Гівенець козинячих повні кармані замість ліщини в шоколаді».

Так Орина з Оксанкою і стояли на ступеньках до храму, як припнуті. Козичка шось тихо говорила, Готвянчина слухала, виїдаючи взглядом кожне її слово, кожен мімічний рух. Кожен жест. Чувство нужності розговора не покидало Оксану ні на мить.

Сонце вплітало свої золотаві промені в світлорусі коси Орини, домішуючи їм ігристо-золотого. Волоси покірно лежали на її хмарних накрохмалених рукавах з вишитими червоночорними соловейками та зозулями. Намисто блискало дукачами та цокотіло від поривистих вдохів козіярки в нужних моментах її розказу, як щьоти під розмашистими розрахунками крамаря. Отакий був розговор двох подруг, шо преривався довгими мовчаннями, а Оксана не знала, де й подіти свої мислі з неудобства спитать напряду.

Утро неділі постіпенно переливалося з глевкої заспаноокої утрішньої служби до поросшої шпоришом торгової площаді, де ніде й яблуку упасти. Всі «безбожники» розставили

свої ятіра «на карасика». Тіки заходь у гавань, іди на прикорм, тягни наживку.

Воно наче й не ярмарок съодні, а людей з'їхалось: он тамочки возами зі своїм багацтвом із ночі вже розклались охтирчани. Харківці привезли коци мальовані. Ближче до криниці — опішняни з глеками, за ними ось-ось тутечки каплуни з в'яленням. Любаки, як обично, мед і медовуху, а мурахівці свіжину розпродують, аж гай гуде. І воно ще вся ця «толчюнка людей» замішана дитячими гоцаннями в квача, припорошена горобцевим кубленням то в пилюці, то в калюжі.

Коняка фиркне, кіт із переляку під ноги людім, хтось йому на хвоста. Няв, гав, кар, «О, Господи!», «Та шо ви таке кажете!», «Еге!» Голосно чіпляючи ля-бемоль другої октави, сміється тітка Горпина, наче спеціально провіря, чи бутилі не надщерблені продають. Регоче Микола Ризиняний, з кожним «ги-ги» видавлюючи з себе останні каплі воздуха, ще ось-ось і сплюснеця.

Все вокруг у неділю живе, радіє, блистить, смієця, балака, підморгує, перекрикує, договарюєця, тріскотить. Вобщем, одним словом, село базарює.

Тіки оце Орина, як з хреста знята, крізь ярмаркову толпу радості і клопіткого шарудіння привіденієм йшла по слободі. Нема розради їй ні від Оксанчиних разговорів, ні від її дружнього торкання ладонню за плече, ні від причащання у Владики Івана. На шо вона сильно розщитувала.

Тяжко під серцем.

За руку хтось — хвать! Коралі на шиї перецокнулись між собою з переляку:

— Моя хороша, давай я тобі судьбу розкажу, будуще розкладу!

— Шо?

Женщина з інтересним акцентом і ще інтереснішою впертістю продовжувала, як наче Орини й не було в її заблаговременно записаному представленні одного актьора:

— Давай подивимось... — гидопакосно кривить улыбку тьотка, розкрива долоню, вдивляється.

Вистріл поглядом — на Орину, в долоню, на Орину, в долоню. Витріщила беньки. Відсахнулася. Шаг назад, другий, третій.

— Бережи себе, дитино, — і зникла в торгующо-купуючому океані.

Повз стаціонар та будинок лікаря Орина держала путь додому. Розпечене серпневе повітря колихало її тонкий тремтячий образ над брукованим шляхом. На горизонті, за гамазеєм, від Яхневого хутора, повзла зла темносиня хмара, діагональними зливними лініями штрикаючи землю. Два припутні перегулькувалися на ясенку, чи то рахуючи Оринчині кроки від одного кутка села до іншого, від Слободи до Яешнівки, чи то теж дивуючись її судьбі, що предначертана.

І тіки Орина звернула за вигін, тіки яешнівська далечінь відкрилася своєю нескончаемою звілистою вереницею дворів із хвіртками й лавками, тіки плетені тини почали по-рідному підставляти лозу обіпертися, а куці калини блискати для вихвалянь своїми наманікюреними китицями, тіки-тіки.

І не здержалась.

Ото як та банка з яблучним кампотом, що перехиляш-перехиляш, щоб допить саме укусне з дна, і наче контролюєш купу яблук, що лежать у тій же банці й дивляться на тебе, а ти на них, і трохи ще перехиляш на себе, вони на тебе, а ти на них — і ще трошечки нахиляш банку. І вони як кинуться всі з банки тікати. І ти весь у кампоті, і кохта, і пол, і совість. Усе в тому клятому кампотіві — як вирвався, то весь до дна на тобі.

Так і з слізьми.

Ото терпиш-терпиш, думаєш, що все під контролем, всі нерви в коробочці з-під спічок, всі мислі в торбинці, од гріха подальше. Та стоє оце тіки случиться случайності, сікретній комбінації — наприклад, сісти на теплу камінюку під

Гаращенковим тином, щоб той тин на тебе трохи звів свою тень, і котик їхній, такий біленький з рижим надкушеним вухом, треба було йому вийти й потертись об ногу.

І всьо.

Як та банка з кампотом, сидиш ревеш коровою. І кінця краю тим солоним рікам нема. Тіки вспівай винирювать, щоб хлипко ковтнуть воздуха й опять із головою в ревусання.

— Оце таке! Ориночко, та шо ж случилось? Моє серденько. А я думаю, хто такий там скигле за вербами. Моя ж ти рибка, любима ластівочка. Іди сюди.

Сівши рядом на зеленкуватого від моху піщаника, приклала зарюмзану Орину до грудей Мотя. Крьосна її. Тож ішла з базарю, тіки не з горем, а з кавуном, та трохи забазарювала, шо оце в свинячий голос вертала на обід. А тут таке.

Мотя хрестила не тіки Орину, а й багатьох діток у родині Козиків, вона ж сестра Миколи Степановича. Сама бездітна, в децтві переболіла поліомелітом, шо отразилось на походці, та не змогло зламати її ясну й велику душу. Живе з батьками, шикарно шиє на пів села на машинці «Зінгер», шо папко подарив, з чого й копійку має. Степан Опанасович же наділив їй і пів хати, а брати їй таку нагрузку наділили, шо й не нарадуєся й не розслабися дуже. Як на празники які, то вона щеголяла ще одним своїм талантом — грала на гармошці й так співала, шо солов'ї падали в кропиву, щоб найти, де відпала нижня частина їхнього дзьоба.

Та й вобщє до дітей всігда була ладиком, і вони її, конєшно, боготворили. Бо еслі й треба на мамку пожаліцця, то до кого? Та шо тут і питать. Чи еслі якось на вулиці Семен Балабайчин ото Орину за волоси побузував, то вони з крьосной і придумували, які йому отвіти понаделувать.

А тут таке.

Сидить її голубонька сама старшенька попід тином і горем заливається.

Та якби крьосна й не знала нічого, то все одно й так понятно повністю.

— Ластівонька моя, поплач. Поплач. Воно треба. Воно полегша. Бо жить далі нада. Як мінімум ради того, щоб ваше обце дитя жило й горя не знало. То воно тобі й жме серце січас, — нашептувала вона.

— Ні, тьотью Мотю, я не вірю в ці бумажки, що видають в управі. Хіба може ціла людина поїхать, обіщать, що обізатільно вернецця, а вернутись бумажняними буквами? Де тільки й написано, що «отдал жизнь свою в славу своего Отечества».

— Тіх-тіх-тіх.

— Я не хочу в це вірить. Он казали в Мурафі тож прошлой весной дали ізвіщеніє, а потом на теплого Олексія прийшло пісьмо, що ошибочно. Шо ізвіняюцця, шо живий і здоровий.

— Бува.

— Не міг він отак-от буквами понаписуваними вернуцця.

— Все бува. По-разному случается.

— Ми як тоді последній раз балакали в садку, то він мені тихо сказав сікрет. Знаш який?

— Який?

— Шо він хоче, аби в нас було трійко. І шо це будуть самі щасливі діти у світі. І я йому досі вірю.

— Вір.

— І він вернецця обізатільно.

— Вернецця.

— Бо не може бути по-другому

Схлипуючи, з закритими очима, Орина, обійнявши Крьосну, поклала голову їй до грудей, у білосніжне решетилівське вишивання, де мальви оперезані виноградною лозою мокли в ріках сльоз молодої вдови.

Сонце, промінням заграючи з вербовим гіллям, освітлювало Яешнівку. Вдячна земля повертала йому тепло. Двоє кошеният ганяли понад калюжею сотні метеликів із чорною цяткою

на кожному крилі. В Оринчиних глазах вони хмарами злітали від котенячих гарцювань і осідали уп'єть на край води, доки два охотніка мостилися задніми лапами в засаді, перед новим стрибком. І уп'єть, і уп'єть.

Вона тихо дивилась і схлипувала все рідше й тихіш.

Різко встала, вдихнула аж до самісінької глибини, потерла золоті галуни на окраю синьої, як води Вільшанки, спідниці, стягнула корсетку, випрямила поставу і сказала:

— Всьо, Крьосна. Пішли. Ато ще кури засміють.

— Ну канєшно. Йдем. Бо теля вже мека, чуш? То ж наша Квіточка. Така голосна, як її хазяїн.

— Та да. Дід Степан як вершу одкриє — то всьо, біжи куди очі дивляця.

— А куди вони січас дивляця?

— На борщ із книшами — було б непогано.

— Аха-ха-ха-ха.

— Давай, моє сонечко, папкові привет передавай, і нехай заїде до нас, як возом вертатиме, бо киричівка сипецця, дві корзини поназбирували, оси вже рояця, — стряхнувши бадиллячко зеленого моху з чорної корсетки Орини, Мотя направила дитину додому.

Розпрощавшись зі старшенькою племінницею, Мотя Степанівна звернула до свого двору, заціпкою легенько цокнула по хвіртці, повернулась до двору, обперлась усією спиною до дверей і минуту дивилася в край країв, де в садку мекало теля, силою волі розтягуючи цепок, бо гарбузи росли в пів ноги від його носа. У край країв, до самісінької соняшникової стіни, де кожен височезний сон схиляв грінку над телячим старанням.

Мотя, ледь ворущачи губами, сама собі сказала: «Моя голубочко, ти справися. Того шо ці всраті жизнені перепетії ще не знають, хто такі Козики. Не на тих нарвались».

Шо наша макітра всю жизнь робила б, аби не було її любимейшого заняття, як оце згадувати й порівнювати, порівнювати і знов згадувати.

І чим старша людина робиця, тим частіше, прохвесійніше, мастеровитіш її макітрина любе вернуця до самого золотого времені, шо случалось у кожного за життя — молодості.

І вона чим далі все інтересніша, та макітра, стає, начина дуже вже по хазяйськи тобою управлять. І як тільки де проскоче свободна минута, ото всяде тебе десь на ослоні попід ясенком із повними карманáми кабачкового жареного насіння, накличе всіх подружань луччейших. І давай ото ті прошлі спогади перебирать у голові та й подругам на язика накидувать.

І шелестить воно — аж бігом. Шо й не поймеш, шо лучче шелестить: макітра про золоте времня, шоб разговор про минуле стелився, як туман долиною, чи пальці в карманах у передникові, намацуючи повну, з підгорівшими щоками насінину, аби пузо набити.

А шо найлучче блистить із усього молодого прошлого, як не вулиця, як не времня, коли полюбила Орина свого Ягила.

* * *

Читири годів тому.

— Ти чула, шо случилось? Це вопше!

— А шо таке?

— У Миколи Козика ноччю ворота зняли, а хвіртку сеччю об-
лили, та так воняло, шо й собака здохла.

— Матір Божа, цариця Небесна! Це той, шо понад вигоном
на Навуселиці живе?

— Та ти шо? То його брат менший, у нього ж ще дітей нема.
А зняли у того, шо на Яешнівці побіля Хведюшок.

— А причьом тут — у того є діти, а в того нема?

— Ну таке, Оксана! Ти як сьогоднішня.

— Хто не поніма, чога ворота знімають по селові, то це ще
більший позор, чим еслі б у вас зняли.

* * *

Є таке понятіє — «Вулиця». І це дуже важне діло у парубків
і молодиць. Ну от представте: еслі б не було вулиць, то непо-
нятно, як воно вобще село й було б. Вулиця — воно ж клеюще
вещество. Без неї то й люди ма'ть телятами були б, не лучче.

У Козіївці оце як вулиці собираюцця, то обізатільно стара-
юцця, шоб більше сходилось чи до одних, чи до других. І тут
у різних кутах села разні хитрості приміняють. От на Одесі
знають таке діло, шоб ото вулиця була гарна, то дівчина бере
циганську голку з довгою ниткою, вставля в черевика, в підо-
шву і проходе сусідніми кутками, «прив'язує». А на последне
треба ту голку з ниткой на вулиці, де збираюцця, прикопати.
Стопроцентів помага.

На Яешнівці на місці вулиці обізатільно варять кашу з вутя-
чих яець і прикопують — шоб завелося, шоб вулиця крутилася.
Мо', того і Яешнівкой назвали? Але це не обізатільно.

А на Навуселиці точно шось своє практикують, но воно ж
сильно не розпиташ їхні колдування, еслі родичів там нікого
нема. Хоть триюрідних.

Но конкуренція, конешно, між вулицями по селу сильнейша.
Бо шо на базарі, шо в школі чи біля церкви на Богослова — од-
них і разговорів, у кого сіки молодьожі збираецця.

Вулиця — то це ж діло височайшого рівня — вдіваш же саме лучче. Парубки стелять сіна в чоботі, чуби мостять, а дівки — то вобще отдельна тема. Там і м'яту за пазуху, і губи перцем.

Марина Кочергова той раз забулась і перед виходом чи часнику, чи цибулі репнула. І це ж катастрофа на рівні — цілувацця хіба шо з чучелом огородяним весь вечір. То вона рішила перебить ситуацію й напахтилась духами, видно шо і в рота. Та так, шо всі криси на кутку в ліс походили. Можна ото брати її було за руку й водить прольотами по городі — капустянка не те шо дохне, на льоту загораецця.

І оце на вулиці всігда є главна дівчина, звать роєм, і перший хлопець — трутень. То вони й починають усі гоцання. Грають ото всі. І в мняча, у ворона, дев'ять-десять, рай-пекло, чорне чорнило біле перо.

Виносять лузгать насіння сону, гарбузів, кабаків, усяке.

А як заведуцця, то начнуть дражницця. Довге — Глистяк, худе — Таранька, сердите — Змія, риже — Гніда, чорняве — Синепупа, говорливе — Сікачка, рябе — Рябика, поцілуй сраку індика.

Найбільше шутять при здоровканні. Наприклад, «Здрастуйте!», а відповідають «Здрач.....йте!», еслі «Добрий вечір!», то «Кормить нечем!». «Як ваше здоров'є? — Як молоко коров'є!», «Як діла? — Пока не роділа!», «Як ви поживаєте? — Живу не горюю, хліба не купую», «Боже поможи! — Так собі й кажи» Та й далее, то всього й не спомниш, разних примудростей.

Бува, хлопці й дівчата співають чи шутять, качаюцця по землі, борюкаюцця, усі кучою душать одне одного. І кричать там, наче хто кого ріже. А оце коли хлопці схочуть, щоб дівчат пополохать, оце окружать дівчат та ловлять їх, валать і шутять над ними, шо схочуть: натруть чуба чи залоскочуть, а вони в ответ кричать, на чім світ стоїть: «Ах ти ж падла, злізь кажу! Брось. А то мало не покажецця!» А ото як вирвицця, то може й зобидитись, і тікать додому, і більш той вечір не виходить. Но

обично до наступного разу вже перепіниця. А ще грають на спор. Це вобщє саме популярне. Розказувала Оксана Готвянська Орині, шо ото сидять, вуляця, а Величиха візьми й скажи Юркові: «Як піймаш корову в гуртку за хвоста на звороті й прокатнеся метрів зо два, поцілую!»

А Юрко взяв і загорівся, бо Величиха — вона така з вибриками. До неї на кривій козі не під'їдеш. А тут сама просиця.

То він же й бачив, як хлопці катають — треба вхопить ту, що з хвостом необісраним та й успіть ногами об ляхи впертись. Нічого ж сложного.

Дождались, восьм вечора, сонце сіда за Угорку, череда на Яешнівці підняла таку куряву, шо не понятно де Юрко, а де стовп телеграфний.

Ті вулицею сидять на дубках, а Юрко сів на лавці навпроти, якраз для коров — за ясенком. У засаді. Жде. Сікунда-дві. Стрибок. Фата за хвіст. Та біс попутав його піймать першу-луччу, телиця підвернулася. А воно ж тобі не корова стара. Вона як бриконе, та так луснула, шо всі вмить перестали не те шо сон лузгать, мухи остановились подивиця.

В замедленній зйомці і то так епічно не получилось би. Юрко юркнув на метрів п'ять у чорнобривці до Рибалок. Тільки й чути було, як ребрами там прополов. Думали шо всьо — лапті. Нікого буде целовать Величисі. Гаплик. Догрались.

А він із чорнобривців як дасть свічу, чисто товстолобик на Байраці. І воно ж видно, шо пів пики буде з таким синяком, як пятно в той телиці, яка його бриконула, ну просто її двоюродний брат. А йому ніпочьом — лізе цілуваця.

Оце так гульки, оце так Вулиця бува.

* * *

Пнятно, шо Вулиця — дуже ізбірательне діло.

Там кажний не прийде. Єслі малий, то сиди дома (малі вони ото ще хай у ставку мул голоблями місять, за гусаком ганяють,

шоб пір'їну на поплавок висмикнуть, листяні гривні щитають, вобщем у них совершенно другі інтереси, не те шо на вулиці). Єслі вдруг приєжжий намилився на вулицю, то треба сначала роззнакомицца перед тим, як приходить, бо можна й на мого-рич нарвацца. А на Вулицю виходе ціла кагала — і якщо грошви не фатить, то можна й по мордасам одхватить. Притертись так сказать до коліктіва.

Вулиця — вона норовлива.

Но з другой сторони, Вулиця своїх зна. І єслі хто на кутку круте носом чи там батьки шось собі придумали й на Вулицю не пускають дівку, то звиняйте, як щас модно казать — наступають санкції.

Шо, в принципі, і случилось із Миколою Козиком. Хіба він сам не в Козіївці виріс чи пороху не нюхав? Чи не його ж вулиця воспитала, шо він ото своїй Орині запреща водицца?

Ото вийде бідна, вздовж тину пройдецца і до двору заверта.

А Ягило Куплуваський повадився був до них захожувать, у вікно заглядать. Припала до серця йому, шо тут скажеш. То Козик йому ті витрішки й поодбивав. Дрином гнав аж на край до гамазею, величезного кам'яного ангару, шо Парфеноном стоїть край села. Там у людей гуртове насіння лежить на посівну. Чи в кого хата згорить, чи ше яка лиха стане — то люди договорились і держуть там про запас, шоб було всігда на чорний день.

Дума Козик, шо це все просто так обійдецца, оті наганяї дрином? Пожалуста, ознакомтесь із меню, шо можна получить в отвіт:

- а) знімають ворота й виносять на вигін
- б) мажуть хату дьогтьом
- в) єслі забор дощатий, то малюють парубка з причандалом
- г) чіпляють колиску під стріху
- г) з соломи опудало роблять із держакком і ночью в двір заносять.

Словом, общество дає чьотко понять хазяєвам, шо нічого ото щоки дуть, дулі тикати загальносільським устоям. Нічого ссяти проти вітру, еслі вже стоїш у зливній ямі.

Вобщем, договорилися Ягило з Грицьком повиносити ворота. Прийшли до Козика, місяць високо, собака виє. І наче все якраз, а воно там ворота кріпко прикручені дубинкою. Що робить? Не одорвиш. Грицько побіг додому, узяв ніжик, приніс. Начали перерізувать дубинку, а вона товста. Різали, різали, а воно поночі, ніжик як сприсне та руку Грицькові урізав, і кров біжить. Окровили ворота.

Но кой-як одрізали, понесли та й поставили аж у Гаращенків до воріт, воно й не видно. Бо одинакові.

Повставало зрання село — нема воріт у Козика. Шукають, туди-сюди — нема. Дивляцця там, де ворота були, крові — наче свиню різали. Аж перехрестилися.

Три дні шукали ворота, він даж ходив уже до Книша договарювацця, нові заказувать, а воно, візьми, Гаращенки волів із мажарой заказали. Треба до двору впускать. Глядь — а там двоє воріт, а між ними кров. Аж перехрестилися!

То ото треба ж назад становити, старий Козик пре їх, а люди селом сміюцця. Пальцями тикають.

А Ягилова баба з Орисиною — дружба, часто випивають у кабачку. То як бачились, Катерина Хведорівна ненароком і промовила між ділом: «Хай приходе Ягило!» Так шо от!

Тоді два базарі підряд у Козіївці тіки й було разговорів, шо на Яешнівці свайбицця.

От для чого Вулиці.

Ось воно, де клеїцця. Ой як гірко-тепло Орині згадувати ті кавалерування.